

VEBLEN THORSTEIN BUNDE

Abstrakt

Následující práce pojednává o americkém ekonomovi a sociologovi norského původu Thorsteinu Veblenovi (1857 – 1929). Veblen byl spolu s John R. Commonsem představitelem původní americké institucionální ekonomie a technokracie. Během svého života působil na několika vysokých školách a vydal mnoho knih z oblasti sociologie a ekonomie. Na sklonku života také překládal Islandské ságy. Ve svých dílech se Veblen věnuje kritice společnosti založené pouze na soutěžení o větší majetek. Sepsal *Teorii zahálčivé třídy* (1899), ve které podrobil zdrcující kritice materialistická kritéria úspěchu v americké „kultuře peněz“. Rok vydání této knihy je považován za zrod institucionální ekonomie; kniha se stala jednou z nejčtenějších vědeckých knih posledních sto let. Místo tvůrčí lidské práce se ideálem stalo *okázalé zahálení a okázalá spotřeba* (tyto pojmy do ekonomie zavedl právě Veblen). Okázalá spotřeba je spotřebou, jejímž cílem není uspokojování reálných potřeb, ale demonstrace společenského postavení. Veblen se domnívá, že je existence zahálčivé třídy škodlivá, ale že zároveň svým příkladem rozhoduje o tom, jaký životní styl bude celou společností uznán za vhodný. Veblen byl jedním z prvních, kdo upozornil na příznaky konzumního způsobu života a předběhl tak téměř o půl století pozdější analytiku volného času.

Klíčová slova:

Teorie zahálčivé třídy, okázalé zahálení, okázalá spotřeba, institucionalismus, technokracie

Key words:

Theory of the leisure class, conspicuous leisure, conspicuous consumption, institutionalism, technocracy

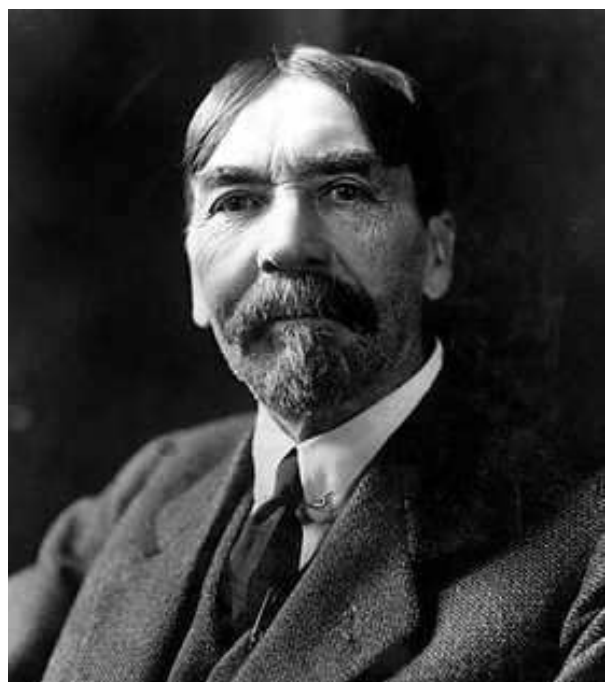
Names:

Beweridge W., Clark J. B., Marx K.

Biografie

Americký ekonom a sociolog Thorstein Bunde Veblen se narodil 30. července 1857 ve Wisconsinu v rodině norských imigrantů a zemřel 3. srpna 1929 v Kalifornii na selhání srdce. Měl 11 sourozenců a jeho synovec Oswald Veblen byl slavný matematik. Dětství strávil v relativně uzavřené norské komunitě, jeho rodina kladla velký důraz na vzdělání a tvrdou práci, což nepochybně později přispělo k opovržení toho, co ve svých dílech nazýval „okázalou spotřebou“. Během svých studií se spřátelil s budoucím velkým neoklasickým ekonomem Johnem Batesem Clarkem, u kterého získal bakalářský titul na Carleton College (1880).

Později studoval filozofii a ekonomii na Johns Hopkins University u Charlese Sanderse Peirce, zakladatele pragmatické školy filosofie a ve studiu filozofie pokračoval na Yale University, kde získal doktorát z filozofie (1884) pod vedením Williama Grahama Sumnera, zastávajícího liberálního ekonomického směru laissez-faire. Učitelské místo na univerzitě se mu však hned nepodařilo sehnat, a tak byl nejprve 6 let nezaměstnaný. Tuto dobu strávil Veblen na rodinné farmě, kde se věnoval četbě a také se zotavoval z malárie, která ho postihla. Poté znovu začal

Thorstein Veblen

studovat ekonomii na Cornell University. V roce 1892 se stal profesorem na nově otevřené University of Chicago a současně působil jako redaktor Journal of Political Economy. Veblen na Chicagské univerzitě napsal své nejslavnější dílo *Teorie zahálčivé třídy*, satirický pohled na americkou společnost. Thorstein Veblen byl rovněž jedním z hlavních představitelů technokracie [1].

Kniha *Teorie zahálčivé třídy* je částí jeho tzv. velké trilogie, do které patří ještě knihy *The theory of business enterprise* a *The instinct of workmanship and the state of industrial arts*, vydané roku 1898, ve kterých se Veblen věnuje kritice společnosti založené pouze na soutěžení o větší majetek.

Na Chicagské univerzitě učil Veblen politickou ekonomii až do roku 1906, kdy byl nucen školu opustit kvůli nepřijatelným mimomanželským vztahům. Jednalo se ovšem možná o nepravdy, které šířila jeho první excentrická manželka Ellen May Rolfe (se kterou se Veblen kupodivu rozvedl až v roce 1912). Veblen pak učil na různých univerzitách až do roku 1927, kdy odešel do důchodu a zemřel o dva roky později v ústraní v Kalifornii na selhání srdce. Zemřel necelé 3 měsíce před velkým propadem akcií na americké burze, kterým započala Velká hospodářská krize.

Teorie zahálčivé třídy

Kniha Thorsteina Veblena nazvaná *Teorie zahálčivé třídy* byla poprvé vydána roku 1899. Toto dílo z konce 19. století má nesporně přesah a význam až do dnešní doby, do začátku 21. století. Tato kniha se stala jednou z nejčtenějších vědeckých knih posledních sto let (Holman, 2001, s. 326). Veblen v ní podrobil zdrcující kritice materialistická kritéria úspěchu v americké „kultuře peněz“. Peníze a bohatství se staly měřítkem, podle něhož jsou posuzovány veškeré lidské aktivity a kvality. Místo tvůrčí lidské práce se ideálem „společnosti peněz“ stalo okázalé zahálení a okázalá spotřeba. Vyznávání těchto zvrácených hodnot vede podle Veblena k hromadnému mrhání tvořivou lidskou prací a ekonomickými zdroji celkově. Plýtvání je dále umocněno demonstrativní spotřebou - spotřebou, jejímž cílem není uspokojování reálných potřeb, ale pouze demonstrace společenského postavení příslušníků určité sociální skupiny. Tato myšlenka se stala základem tzv. *Veblenova efektu*, podle něhož pokles ceny statku (například určitého typu automobilu) může vyvolat pokles poptávky určité skupiny lidí po něm, protože jako levnější ztrácí již takový výrobek schopnost demonstrovat společenské postavení.

Podívejme se nyní na historické předpoklady a vývoj teorie zahálčivé třídy. Veblen charakterizuje zahálčivou třídu jako třídu zahrnující šlechtu a duchovenstvo, jejichž zaměstnání jsou sice velmi různá, mají ale jedno společné - nejsou ekonomicky produktivní. Mezi tato zaměstnání řadí vládnutí, válčení, bohoslužbu a sport. Jedná se tedy o skupiny obyvatel, které mají zajištěnou životní úroveň bez nutnosti fyzické práce. Kromě kněžích pro ně také platí, že mají i určitou úroveň blahobytu

Veblen nazývá předchozí uspořádání společnosti, jako byl feudální středověk, otrokářský starověk nebo prvobytně pospolnou společnost, stupni barbarství. Čím dále do minulosti se vydáváme po stupnici tohoto barbarství, tím menší náznaky existence zahálčivé třídy nalzáme. Dá se tedy říci, že zahálčivá třída se vyvíjela postupem času již od nejstarších dob. Veblen spatřuje její počátky už u první dělby práce, kde silní muži byli určeni pro lov, později i pro boj, zatímco slabší muži a ženy byli určeni pro ruční práce jako sběr, vaření a šití oblečení. Diferenciace na zahálčivou a pracující třídu tedy vyrůstá z rozdělení prací na mužské a ženské, k nimž došlo v raných stádiích barbarství. Píše dále, že s postupem času se z lovu a boje vyvinula exkluzivní činnost vyhrazená pouze mužům, ženy dokonce musely v některých případech přinášet z lesa mužem skolené zvíře, protože to nebyla činnost důstojná

muže. Zde mimo jiné spatřuje Veblen kořeny patriarchální společnosti. Stupeň civilizace, kde si všichni byli rovni, nazývá autor divoštvím, další vyšší stupně barbarstvím. Tlupy divochů žijící ve společnosti nerozdělené na ekonomické třídy se podle něho vyznačují nižším počtem členů a bezelstností až bezradností při styku s něčím zlým. Tato mírumilovná společnost však nemohla existovat bez boje a lovu, ale od těchto pozdějších jí odlišuje absence takzvaného kořistnického způsobu života.

Od počátku byl vývoj zahálčivé třídy spjat s lovem a bojem, tedy násilnými demonstracemi vlastní síly, lsti a surovosti. Na zabití protivníka, nebo nějakého velkého zvířete se tedy pohlíželo jako na akt maximálně úctyhodný a ušlechtilý. Slova jako krutý, surový a agresivní, byla synonymy ke slovům úctyhodný, vážený, veliký. Proto v mnoha bájích a náboženských textech nacházíme postavy, které se vyznačují tím, že porazily nějaké strašné zvíře nebo člověka a mají být proto obdivovány. Tento rys lidské osobnosti podle autora přetrvává.

S tím, jak lidé lovili a bojovali, začali také hromadit trofeje, jako například lebku zabitého zvířete, nebo ženu poraženého protivníka. A odtud pramení to, co autor nazývá závistivým srovnáváním a co je pramenem majetkového soutěžení mezi příslušníky ekonomických tříd. Každý má snahu hromadit majetek, poměřovat se se stále lépe situovanými skupinami lidí. Zvyšovat svou společenskou prestiž. Veblen říká, že motivem k hromadění statků není pro tuto zahálčivou třídu spotřeba, jak je to běžně uváděno v ekonomické literatuře, ale soupeření, soupeření o to, kdo má víc, nebo kdo má lepší, hodnotnější.

Tato kořistnická kultura podle autora přetrvala dodnes. Jako základ úctyhodnosti a bezúhonného společenského postavení dnes považujeme bohatství. Prostředkem k zajištění nejvyššího uznání je však stále zdatnost a hrdinství. Kořistnická kultura se hluboce vryla do naší mentality a přetrvala dodnes jako soustava zvyklostí. Nejvyšší čest a uznání může společnost stále ještě přiznávat těm, kteří rozvinou některou kořistnickou vlohu, ať již ve válce, nebo přeneseně v politickém nebo hospodářském boji. Největší vliv na společenské postavení má však hromadění statků. Člověk touží po lepším postavení a prostředkem k jeho dosažení je právě shromáždění bohatství. Jakmile však dosáhne určité úrovně, tento postup se nezastaví, protože vzhlíží k těm, kteří se mají lépe než on, a usiluje dále o zvýšení své prestiže.

Z hlediska přístupu ke společnosti byl Veblen ovlivněn ekonomem a filosofem Karlem Marxem. I přesto, že Marx nebyl prvním, který do ekonomické, filosofické a sociologické terminologie zavedl pojem třídy, byl to právě Marx, který tento termín zpopularizoval. Třídy Marx chápal jako velké skupiny lidí. Příslušníci určité třídy mají podle Marxe něco společného – Marx se domníval, že se jedná o to, zda vlastní výrobní prostředky, respektive které výrobní prostředky vlastní a jakým způsobem je vlastní. Marxovo vidění světa je kolektivistické. Rozdělení práce, resp. činností na produktivní a neproduktivní, které Veblen používá, také není původní a vychází z Marxe. Marxistická teorie přitom jako produktivní práci chápe práci, jejímž výsledkem jsou materiální statky schopné uspokojovat společenské potřeby. Z tohoto hlediska musíme na Veblena vztáhnout určitou kritiku, protože to, že je někdo duchovní nebo šlechtic ještě neznamená, že činnost, kterou vyvíjí, je neproduktivní. Je zajímavé, že Veblen vymezuje produktivní činnost negativně - definuje činnosti, které označuje za neproduktivní (vládnutí, válčení, bohoslužba a sport). Ostatní činnosti, tj. činnosti, které jako neproduktivní neoznačuje, potom nutně musíme chápat za produktivní. Pro definici produktivních činností bychom potom mohli použít Veblenova slova, že je to „*fyzická práce, výroba, vše, co má nějakou přímou spojitost s obstaráváním každodenních životních potřeb ...*“ (Veblen 1999, s. 10) O tom, že duševní činnost Veblen pokládá v zásadě za neproduktivní svědčí i další citát: „*Od časů řeckých filosofů*

až do dnešních dnů pokládají myslitelé dostatečnou míru volného času, zahálky a osvobození od styku s těmito pracovními procesy, které slouží k bezprostřednímu uspokojování každodenních potřeb lidského života, za nezbytný předpoklad hodnotného a krásného a někdy dokonce i ctovného života. Život v zahálce je sám o sobě i ve svých důsledcích krásný a povznášející v očích všech civilizovaných lidí.“ (Veblen 1999, s. 36) Pojetí, že vše, co nemá nějakou přímou spojitost s obstaráváním každodenních životních potřeb, je zahálkou, je sporné. Veblen sám by se tak musel označit za typického představitele zahálčivé třídy, protože jako univerzitní profesor pracoval hlavně hlavou. Duševní, tvůrčí činnost však patří k lidským aktivitám stejně jako činnost fyzická. Díky duševní činnosti přišlo lidstvo na řadu objevů a vynálezů, které umožnily vykonávat fyzickou činnost jednodušeji a efektivněji. Díky duševní činnosti hledá lidstvo odpovědi na otázky, které ke člověku bytostně patří, díky duševní činnosti vznikají filosofické, ekonomické i další texty, které kultivují, rozvíjejí a zdokonalují lidskou osobnost. Pokud bychom zcela odstranili duševní činnost, tak bychom vlastně nemohli mluvit o člověku – člověk by zůstal na úrovni zvířete, který není schopen vyjádřit své potřeby, přání apod.

Z dalších kapitol *Teorie zahálčivé třídy* můžeme dovodit, že za produktivní činnosti Veblen pokládá činnosti spojené s průmyslem, za neproduktivní činnosti spojené s obchodem. Velmi záporně se staví k bankovníctví a právníkům, jak je vidno z této citace: „*Nejúctyhodnějšími z ekonomických činností v užším slova smyslu jsou ty, které jsou bezprostředně spojeny s vlastnictvím ve velkém. Za nimi následují zaměstnání, která jsou vlastnictví a finančnictví přímými pomocníky – bankovníctví a právo. Samo bankovníctví budí dojem velkého bohatství, což nepochybně vysvětluje prestižnost tohoto oboru. Právnícká povolání sice neimplikují velké statky, nicméně jelikož na nich neleží ani podezření, že by mohla být užitečná v něčem jiném než v konkurenci a soupeření, zaujímají v obecném pojetí vysoké místo. Právník se věnuje výlučně technikám kořistnického podvodu, buď tím, že hledá klíčky ve prospěch svého klienta, nebo tím, že se snaží blokovat úhybné manévry protivné strany, takže úspěch v této profesi se má za známku velké dávky oné barbarské mazanosti, která v lidech od nepaměti vzbuzuje úctu a strach.*“ (Veblen 1999, s. 178)

Majetkové soutěžení, okázalá zahálka a spotřeba

Veblen ve své knize *Teorie zahálčivé třídy* píše, že všude, kde se nachází soukromé vlastnictví, nabývají ekonomické procesy povahy boje mezi muži o vlastnictví statků, a že motivem, který leží v základech vlastnictví, je soupeření. Bohatství pak podle Veblena dodává člověku úctu a způsobuje závist ostatních lidí. Vznik a rozvoj vlastnictví nesouvisel se zajištěním životního minima, ale motivem byla od počátku touha pomocí bohatství vyniknout nad ostatními a žádný jiný motiv - vyloučíme-li dočasné a výjimečné situace – nenabyl vrchu ani v žádném z pozdějších stadií vývoje. S kulturním pokrokem se majetek stává stále více trofejí svědčící o úspěšném výsledku v majetkové hře odehrávající se mezi členy skupin. Veblen také říká, že k tomu, aby člověk získal a udržel si vážnost a úctu, nestačí bohatství a moc pouze mít. Bohatství a moc je třeba vystavit na odív, neboť vážnost se přisuzuje jen na základě jejich viditelných odznaků. Spotřeba dražších statků se stává něčím váženým, jelikož je dokladem bohatství a naopak neschopnost konzumovat v náležité míře a jakosti začíná být známkou podřadného postavení a nedostatku. Toto lze v podstatě shrnout do věty: „*Okázalá spotřeba drahých statků je pro zahálčivého gentlemana cestou k získání úctyhodnosti*“ (Veblen 1999, s. 63) Demonstrativní spotřeba tak není ničím jiným než projevem investování do společenské pozice, dosažení společenské pozice je pak investicí do společenské pozice, která má umožnit budoucí příjem. Tj. demonstrativní spotřeba není samoučelem, ale jednou ze složek majetkového portfolia, od níž se očekává budoucí příjem. Díky okázalé, demonstrativní spotřebě, může člověk získat řadu kontaktů, z nichž získá budoucí příjem. Typický příklad je třeba příklad advokáta, daňového poradce, lékaře, který

okázale spotřebovává – ukazuje tím, že je úspěšný a schopný a tím si láká nové zákazníky. Svým způsobem tedy hromadění majetku, okázalou zahálku nebo spotřebu můžeme označit za produktivní, tedy za činnosti, které zvyšují (budoucí) příjem daného jednotlivce.

Problém nastává, pokud je snaha o dosažení co nejvyššího příjmu jediným cílem a člověk při této snaze jde tzv. „přes mrtvoly“. Je rozhodně špatné, pokud jsou lidé posuzováni pouze podle výše majetku, bohatství a zapomíná se na další „kritéria“ – na lidský charakter a ctnosti. Veblen přitom ve svém díle až přespříliš generalizuje. Mohli bychom se dohadovat, zda vskutku hlavním stimulem byla od počátku touha prostřednictvím bohatství vyniknout nad ostatní a žádný jiný motiv v pozdější době nedominoval. Pokud člověk má nějaký majetek, tak jej má především proto, že jeho prostřednictvím může uspokojovat své potřeby a neshromažďuje ho jen proto, aby vzniknul nad ostatními. Lidé nepochybně porovnávají své postavení s postavením druhých lidí, ale představa, že se každý člověk snaží zlepšit své postavení ve srovnání s druhými, respektive, že snaha o zlepšení tohoto postavení patří k hlavním lidským motivům, je silně zjednodušující. I soudobá společnost ukazuje, že v ní žije spousta osob, kteří cíl vyniknout nad ostatní nemají. Hromadění majetku, okázalá zahálka či spotřeba tak mají skutečně spíše ekonomický motiv – zajistit, aby jejich prostřednictvím člověk získal další příjmy.

Zajímavý je citát, který poukazuje na to, že Veblen byl jedním z prvních autorů, kteří si všimli, že s růstem životní úrovně dochází k poklesu porodnosti – tedy k jevu, se kterým se vyspělá civilizace významným způsobem v současnosti potýká: *„Souvislost s nutností slušné životní úrovně a okázalého plýtvání lze vysledovat i v případě nízké porodnosti u tříd, pro které má požadavek úctyhodných výdajů povahu příkazu. Okázalá spotřeba významným způsobem zvyšuje výdaje, které jsou zapotřebí k chvályhodnému zabezpečení dítěte, a tak působí jako mocný odstrašující prostředek.“* Z pohledu dnešní ekonomické teorie lze říci, že dítě se stává drahým statkem – lidé mají mnohem více možností k ekonomické aktivitě než si pořídit a vychovávat děti. Navíc zatímco v minulosti dítě z ekonomického pohledu představovalo jeden z významných zdrojů obživy nebo pomoc v domácnosti, v současné době tento faktor ztrácí na významu.

Dalším zajímavým Veblenovým „objevem“ bylo, že se vznikem zahálčivé třídy vzniká i tzv. *odvozená zahálčivá třída*, jejímž úkolem je starat se o příslušníky zahálčivé třídy. Veblen mezi členy této odvozené zahálčivé třídy řadí i manželky, rozhodně tam ale patří nejrůznější služebnictvo apod. Považovat služebnictvo, případně manželku pečující o domácnost za člena zahálčivé třídy je více než sporné, poněvadž tito lidé se věnují tomu, v čem mají nejmenší náklady obětované příležitosti, a zároveň dochází k dělbě práce a větší efektivitě. Bylo by však možno o tomto tvrzení více polemizovat.

Veblen ve své knize rovněž rozebírá chování příslušníků zahálčivé třídy, věnuje se otázce náboženství, problematice mužské a ženské módy, tomu, jak se v historii vyvíjel ideál ženské krásy atd. Jako typický příklad zahálčivé činnosti často uvádí sport, a odmítavě se staví i proti argumentu, že sport může posilovat ušlechtilost ducha, férovost ve vztazích nebo čestnost.

Některé Veblenovy citáty jsou z dnešního pohledu až bizarní, např. úvahy o tom, které zvíře je vhodnější z hlediska okázalé spotřeby – kočka nebo pes: *„Kočka není tak ceněná a úctyhodná jako pes nebo kůň, protože stojí méně a může být dokonce užitečná. Ani její povaha není tak vhodná pro prestižní účely. S člověkem žije jako rovný s rovným, společenská hierarchie jí nic neříká. Přednosti psa spočívají v jeho neužitečnosti a speciálních povahových rysech. ...Smysl je v tom, že pes je člověkův sluha, že má schopnost se absolutně podřídit a s hbitostí otroka se přizpůsobuje náladě svého pána. Vedle těchto rysů*

se pes vyznačuje také jistými charakteristikami, jejichž estetická hodnota je problematičtější. Ze všech domácích zvířat pes nejméně dbá o čistotu svého zevnějšku a má také nejošklivější návyky. Tyto nepříjemné vlastnosti vynahrazuje patolízalskou lísavostí ke svému pánovi ... K tomu ještě připočtíme, že pes se v našich představách pojí s honitbou – jednou z činností zasluhující obdiv a úctu, projevem ušlechtilého kořistnického pudu.“ (Veblen 1999, s. 111)

V protikladu s těmito zvláštními úvahami byl Veblen velmi pokrokový v pohledu na ženy. Ve své knize například říká, že ženská móda, která převládala v jeho době (šaty, korzety, sukně), zabraňuje tomu, aby ženy mohly vykonávat jinou činnost než práce v domácnosti. Veblen se domníval, že péče o domácnost nemusí být jedinou přijatelnou ženskou aktivitou a naopak se zasazoval o to, aby se možnosti pro ženy výrazně rozšířily, aby ženy přestaly být na svých mužích prakticky finančně závislé.

Institucionální ekonomie

Thorstein Veblen je považován za zakladatele tzv. staré americké institucionální ekonomie, ale začněme nejprve rozborem samotného pojmu instituce a institucionální ekonomie. Definice pojmu „instituce“ nejsou vždy jednoznačné. V současné době můžeme za převládající považovat pojetí, které za instituce chápe formální a neformální pravidla, respektive instituty, jež ovlivňují lidské jednání. V literatuře se tedy setkáváme s rozdělením institucí na formální a neformální. Formální instituce mají zákonnou podobu, je to celý právní rámec ekonomiky, který formuje ekonomické chování lidí. Z těch nejdůležitějších je instituce vlastnických práv, právní ochrana vlastnictví, dále celé smluvní, občanské a trestní právo. Definice neformálních institucí je poněkud obtížnější – jsou to ustálené zvyky, tradice, obyčeje, jednoduše to, co bývá někdy nazýváno kulturou dané společnosti. V běžné řeči se často pojem instituce používá ve smyslu „organizace“, ale v institucionální ekonomii musíme tyto pojmy přísně odlišovat. Organizacemi se potom obvykle v jazyce institucionální ekonomie rozumí konkrétní subjekty (firmy, vláda, parlament, policie, soudy). Některé tyto organizace mají za úkol formální instituce vytvářet, uplatňovat nebo dbát na jejich dodržování. Jako konkrétní příklad formálních a neformálních institucí se uvádí jazyk, rodina, vlastnictví, peníze a trh. (Mlčoch, 2005) Holman (2001, s. 323) definuje instituce následovně: „*Instituce jsou uznávané normy chování, jako jsou tradice, zvyky i právní normy. Za instituce lze samozřejmě považovat i různé druhy organizací, jako jsou korporace, podnikatelské asociace, odbory, spotřebitelská sdružení, i sám stát.*“ Za instituce lze tak v podstatě pokládat vše, co nějakým způsobem ovlivňuje lidské jednání. Takováto široká definice je možná příčinou toho, že institucionální ekonomie je stále chápána spíše jako okrajový proud ekonomické vědy, jako něco, co doplňuje ekonomický mainstream. Široce definovaný předmět zájmu lze totiž velmi obtížně adekvátně uchopit a analyzovat.

Institucionální ekonomie existuje a rozvíjí se více než 100 let. V literatuře, která se zabývá vývojem ekonomických teorií, je často dělena do dvou odlišných historických etap – na starou institucionální ekonomii, která se rozvíjí od počátku 20. století, zejména v období mez první a druhou světovou válkou a novu institucionální ekonomii, jež vzniká po 2. světové válce a rozvíjí se až do dnešních dní. Starý institucionalismus mnohem více bere v potaz vztahy v ekonomicko-sociálním systému a vzájemnou závislost jednotlivých prvků tohoto systému. Nový institucionalismus vychází z jedince a snaží se vysvětlit, jak jednotlivé instituce mohou vzniknout z interakcí mezi jedinci. Nový institucionalismus bere jedince jako dané bytosti a výchozí bod svých úvah. Pokusy vysvětlit vznik jednotlivých konkrétních institucí (např. zvyků) narážejí na problémy. Nikdy se nám totiž nepodaří nasimulovat přirozený stav, ve kterém žádné instituce nebyly a kdy na základě interakcí lidí instituce

začaly vznikat. Jediná instituce je však s lidstvem spojena odjakživa – jazyk. Všechny další instituce totiž vznikly a rozvíjely se v určitém jazykovém prostředí a byly jazykem ovlivněny.

Český sociolog Miloslav Petrusek v doslovu k Veblenově knize *Teorie zahálčivé třídy* popisuje, na čem vlastně Veblen založil starou institucionální ekonomii: „*Veblen zakládá svou institucionální ekonomii na premisách dosti elementárních, totiž že:*

- *ekonomický život neprobíhá individuálně, v sociálním vakuu, ale ve společnosti a společensky*
- *základní komponentou sociálního života jsou sociální instituce*
- *ekonomický a sociální život je střídání, střet, vznikání a zanikání, konflikt a vzájemné ovlivňování ekonomických a sociálních institucí*
- *instituce tvoří rámeček, podmínku i důsledek ekonomických činností*
- *instituce jsou relativně stabilní, ale nikoliv věčné, jsou proměnlivé a jejich evoluce závisí především a hlavně na vývoji technologie a techniky.*“

Veblen odmítl klasickou a neoklasickou ekonomii – především proto, že byl přesvědčen, že usilování o formulaci obecných zákonů dlužno nahradit soustavnými pokusy o analýzu každého, tedy i ekonomického, chování v konkrétním sociálním kontextu, zejména kontextu institucionálním. Veblen odmítl hédonistické a utilitaristické premisy klasické ekonomie, tedy usilování odvodit ekonomické chování z vrozených sklonů k rozkoši, uspokojení, užitku a žádných jiných. Připustil, že kategorie klasické ekonomie lze aplikovat jen na omezenou historickou situaci a omezený dobový kontext. (Veblen, 1999, doslov, s. 315–316)

Téměř všichni ekonomové, kteří jsou chápáni jako představitelé tzv. staré institucionální ekonomie, jsou Američané. Žili a působili v poměrně bouřlivém období rozvoje americké ekonomiky, kdy vznikala a rozvíjela se řada podniků, z nichž mnohé se staly velkými firmami (typickým příkladem může být firma Ford). Nelze vyloučit, že tento bouřlivý rozvoj, rozevírání příjmových nůžek mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva a další faktory, měly na jejich názory vliv. Na druhou stranu není pravda, že by američtí institucionalisté neměli žádné kontakty s evropskými ekonomy, zejména s britskými. Američtí institucionalisté spolupracovali s ekonomy, které lze označit za reformně orientované liberály či liberální socialisty (R. H. Tawney, Graham Wallas, Harold Laski, J. A. Hobson, Henry Clay a pravděpodobně nejznámější William Beveridge). London School of Economics byla v roce 1895 založena právě socialisty – např. William Beveridge zastával pozici ředitele v letech 1919 – 1937. Výuka ekonomie na London School of Economics si kladla podobné cíle jako institucionalisté – např. učinit ekonomii mnohem více empirickou a praktickou. Přes všechny kontakty nelze v Británii a v dalších zemích hovořit o staré institucionální ekonomii. Americký institucionalismus vycházel z myšlenek Veblena, dále pak z děl americké pragmatické filosofie (John Dewey), přičemž tito představitelé měli malý vliv na myšlenkové dění ve Velké Británii. V Británii byly populárnější myšlenky socialismu, zatímco americká společnost se k socialismu stavěla mnohem více nepřátelsky.

Poznámky

[1] Pojem technokracie pochází z řečtiny a znamená „vládu techniků“. Klíčovou roli zde hraje vrstva vysoce postavených specialistů a manažerů. Vznik tohoto způsobu vlády se přikládá reakcím na rozpory kapitalistické ekonomiky, tedy že kapitalistické

1 - Znak Technocracy Inc., který vyjadřuje rovnováhu

hospodářství nebylo způsobilé zvládnout hospodářské krize a tomu, že po 2. světové válce nastal prudký technický rozmach. Nejvýznamnějším představitelem technokracie byl právě Thorstein Veblen. Byl členem *Technické aliance* a v této době napsal knihu *The Engineers and the Price System*. Později byla použita jako referenční materiál *Technokratického hnutí*. V Severní Americe existuje nezisková společnost Technocracy Incorporated (vznikla v 30. letech), která obhajuje tzv. „technate design“ – typ vládní struktury, který má vytvářet elementární změny jak v ekonomice, tak ve vládnutí v Severní Americe (více zajímavých informací na <http://www.technocracy.org>)

Použitá literatura

HOLMAN, R. a KOL. (2001): *Dějiny ekonomického myšlení*. C. H. Beck, Praha, 2001.

MLČOCH, L. (2005): *Institucionální ekonomie*. Universita Karlova, 2005.

VEBLEN, T. (1999): *Teorie zahálčivé třídy*. Sociologické nakladatelství, 1999.

WAWROSZ, P. (2007): *Thorstein Veblen a americká meziválečná institucionální ekonomie*; Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Thorstein_Veblen - Veblen a institucionalisté.

Thorstein Veblen, Wikipedia [on-line], [cit. 1.4.2009]:
http://en.wikipedia.org/wiki/Thorstein_Veblen

Technokracie, Wikipedia [on-line], [cit. 2.4.2009]:
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Technokracie>

Technocracy, Wikipedia [on-line], [cit. 2.4.2009]:
[http://en.wikipedia.org/wiki/Technocracy_\(bureaucratic\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Technocracy_(bureaucratic))

3. dubna 2009

Michaela Petrovová

3. ročník, K06367